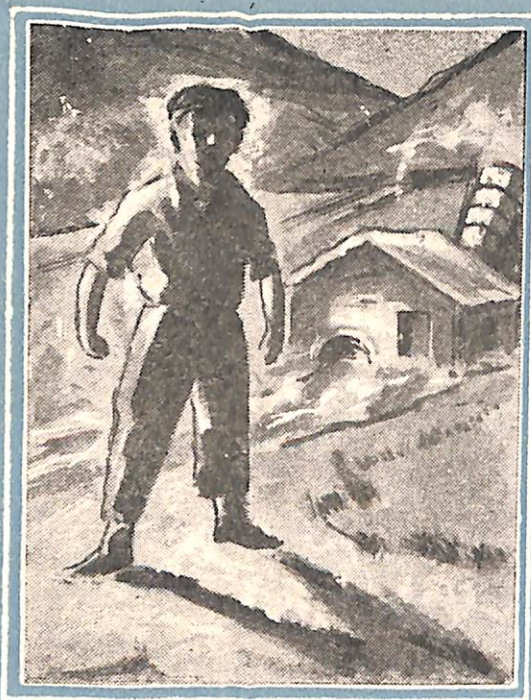

BIBLIOTEKA

8JH-32

R13

THOMA KACORI

DITE QË S'HARROHEN

TIRANË, 1959

8SH-32

K13

THOMA KACORI

8SH-32

Ka 13

~~26079~~

BLIOTIENA E SHTETIT
GJURKASTET

DITË QË S'HARROHEN

(NOVELË)

1288

N. SH. BOTIMEVE «NAIM FRASHËRI»

TIRANË: 1959

VDEKJA E NËNËS

Do ta filloj tregimin e kësaj historie, që ka të bëjë me jetën time, me ç'mba mënd dhe me ato që më kanë thënë e stërthënë im atë dhe tezja Aishe, e cila më vonë zuri vëndin e nënës sime të dashur. Të gjitha këto më kanë lënë mbresë aqë të thellë në zëmër, sa kurrë s'kam për t'i harruar. Pse, a mund të harrohet ajo që të ka bërë kokën?!

Nënëza ime, e gjora nënëza ime, kishte rënë në rrobat dhe po bënte një mot që po lëngonte e nuk ngrinte dot krye. Kishin ardhur gratë dhe plakat e mëhallës për ta parë dhe të gjitha i kishin thënë duke përdrethur buzët:

— Gjë s'ke, Nadire! Syri i botës të ka pikur. Pse kush është si ti, moj?! Grua e re, akoma s'ke mbushur të tridhjetat dhe ke bërë katër djem, si katër yj!

Por fjalët e tyre nuk duallën. Nëna sa vinte bëhej keq e më keq. Tani nuk hiqej dot as zvarrë, si më parë, për të qeverisur shtëpinë.

Ne fëmija qemë kërthinj e nuk e ndihmonim dot. Dhe të gjitha plakosën babanë. Ngrihej ay, i pari, pa gdhirë mirë, të bënte sefte punët e shtëpisë, pa të dilte jashtë të nxirrte ndonjë lekë. Na zgjonte dhe ne nga gjumi, na lante, na vishte e na mbathte. Dhe pastaj na jepte nga një kothere misërnike në dorë. U bë i shkretëti baba si grua, dhe zëvendësoi nënën e sëmurë. Por hallët dhe punët e shumta e bënë dhe nevrrik. Kur ndonjë nga ne fëmija nuk rrinte urtë, në vënd që të na merrte me të mirë, përnjëherësh ngrinte dorën dhe na go-

diste. Ahere nëna që nga shtrati, me zë të dobët dhe lutës, i thoshte:

— Mos ashtu, more Hysen, nuk kanë faj fëmija. Ata me lodra do të rriten. Fajnë na e kanë sëmundja dhe fukarallëku...

Ay nuk ja kthente fjalën, por merrte një copë bukë në torbë dhe ndonjë kokë qepë a hudhër, ç'të gjente në dollap, dhe nisej për në punë duke i thënë nënës:

— Nadire, unë po dal të nxjerr ndonjë lekë. Do vete dhe nga Aisheja, t'i them të vijë të të ndihmojë një çikë, se ja dhe ti s'je mirë, s'të ecën!

Dilte babai i kërrusur e i mejtuar nga hallet që e kishin zënë. Pse, si thotë dhe i vjetri: «Një hall s'të plak kurrë»! Vërtet halli më i madh ishte sëmundja e nënës, por dhe të tjerët nuk ishin halle të vogla. Shtëpia dhe sëmundja donin para dhe ay kish marrë borxh tre napolona nga Sali agai, që ja kish dhënë me një qind të lutura dhe e kishin bërë t'ja kthente pas gjash-të muaj. Por afati kishte kohë që kish kaluar dhe huan akoma nuk e kish larë; se nga shkak i sëmundjes së nënës, babaj një ditë vinte në punë e një ditë jo; dhe kur bënte hesap me mend duke ecur, me fajde e me krerë, i dilnin nja pesë napolona borxh.

Ai si e pa që nëna s'merrte për mbarë, thërriti dhe doktorin.

Erdhi ky një pasdreke me çantë ndënë sqetull në kasollen tonë, në fund të qytetit. Hyri brënda duke ulur kokën dhe që nga dera pëshpëriti:

— E si të mos sëmuresh në këtë kotec! Këtu të pi notia!

Si e pa nënën, u mbyllën me babanë në të ndarën tjetër dhe folën gjatë.

Ne fëmija i prisnim si të hutuar, kruspullosur në heshtje prapa derës. Vetëm Shabani i vogël, që nuk kish mbushur akoma dy vjet dhe që tërë ditën e mbanim lidhur në djep, qante. Nëna megjithëqë mezi merrte frymë, e tundte duke rënkuar dhe diçka i thoshte nëpër buzë për ta qetësuar.

Kur doli babai me doktorin nga dhoma; dukej shumë i tronditur. Buza e poshtme i dridhej, ashtu si i dridhej nga ndonjëherë kur inatosej dhe sytë i kishte të mbushur si me lot. Ay na shtyri nëpër këmbë, pa na vënë re fare dhe e përcolli doktorin gjer jashtë duke dëgjuar si i shastisur fjalët e tia.

Pas ardhjes së doktorit në na vunë në të ndarën tjetër. Aty suallën dhe Shabanin me gjithë djep dhe, bashkë me babanë, në fëmija u vëndosëm në soba e vogël. Nënë e lamë vetëm filli në vatrën e zjarrit.

Unë ahëre nuk isha në gjëndje të kuptoja se ç'kish ngjarë në kasollen tonë, po që që ndonjë gjë e ligë, shumë e ligë, këtë e mora vesh nga babai, pse zuri të jetë më i heshtur dhe më i rreptë. Dhe në fëmija filluam, pa na thënë njeri, të mos bëjmë as zhurmë, as fjalë. Lodrat sikur i harruam. Kur dilnim jashtë, e hapnim derën ngadale, si hajdutë, dhe ecnim në majë të këmbëve, sikur ishim në shtëpi të botës. Vetëm Shabani s'pushonte së qari. Edhe për të ngrënë filluam të hamë veç. Për ne që qemë më të rritur ishte kollaj, hanim ç'të hanim, ku thatë e ku me ndonjë kokë qepë a gjizë, por Shabani i vogël, që e zvordhë menjëherë nga gjiri i nënës, pas ardhjes së doktorit, nuk donte të merte vesh, qante sa tundej kasollja e asgjë nuk fuste në gojë. Nëna na thërriste që nga vatra e zjarrit me zërin e saj të dobët e të ngjurrur:

— Sulo, Sulo, Salë, ç'ka Shabani more, tunde një çikë, tunde more Mentor, tunde, xhan' i nënës!

Ne zinin e tundnim si të marrët. Tund e tund sa i trullosnim trutë dhe e zinte gjumi.

Herë pas here Suloja me Salën e hapnin si me frikë derën e konakut të zjarrit. Unë s'guxoja, por fshehur, prapa tyre hidhja syrin brënda, vetëm sa për ta parë një çikë.

Nëna na kanosej, pa lëvizur nga shtrati:

— Mbyllni derën, mbyllni derën! Se s'jam mirë! — dhe bënte sikur të ngrihej, por koka i binte prapa mbi jastëk si ndonjë popël e rëndë.

Ne rendnim përjashta me zemër të ndrydhur e të trëmbur. Suloja, si më i madh që ishte dhe kuptonte më shumë, ja bënte;

— Nëna do vdesë... dëgjova doktorin unë kur i tha babait: «gruan e ke keq, e ka zënë veremi!» Pse nga veremi kish vdekur dhe Qerimi i Muços, një fqinji ynë.

Sala që ishte më i rreptë ja kthente si me të qarë:
— Gënjen, gënjen!

Unë fillova të qaj me dënësë. Ahere Suloja nxirte nga xhepi dy tri kopsa dhe më thoshte:

— Mentor, na, merri! Kopsat më të mira po të jap, të hekurtat!

— Nuk i dua, nuk i dua kopsat, — ja bëja unë, — pse thua se nëna do vdesë! — dhe i fshija lotët me mëngën e grisur të këmishës, por me bishtin e syrit shikoja kopsat që ndritnin në pëllëmbën e Sulos.

Ay vazhdonte të më qetësonte:

— Unë, o vëllaçko, s'dua të vdesë nëna, por ay tha, dhe pëshpëriste diçka nëpër dhëmbë! Unë qetësohesha.

Pastaj zinim të loznim me kopsa në oborr, që të tre, dhe për një hop i harronim që të gjitha.

Kthehej babai nga puna i lodhur e i rraskapitur. i parruar e gjithnjë i heshtur, dhe ne menjëherë futeshim brënda.

Vetëm babai dhe tezja Aishe hynin e dilnin në kornakun ku dergjej nëna, por edhe ata sa i shpinin nënës bukë dhe ndonjë lugë ilaç nga të doktorit.

Nuk e di sepse, por kur e shikoja ilaçin në dorë të babait ose të teze Aishesë, një frikë më rrënqethe trupin dhe më dukej sikur e pija unë dhe ish i hidhur, i hidhur vrer! Dhe çuditësha pse e mundonin me gjëra të tilla nënën e gjorë e nuk i jepnin ndonjë ëmbëlsirë. Unë pandehja se po t'i jepnin hallvë apo sheqer të kuq do të shërohej menjëherë!

Teze Aisheja zuri të vinte më shpesh ndër ne. Ajo na kullandriste tani ne fëmijët, dhe sidomos Shabanin e vogël. Ç'hiqte e gjora me t'ë! I vinte një shishe në gojë, me një llastikë të kuqe, por ay nuk e donte dhe

e nxirte me gjuhë duke u skinjur. Si e shukonte që s'pushonte, e zgjidhte nga djepi, e merte në dorë, e terroriste... Ay englandisej pak dhe rekte. E mbante sa e mbante në dorë dhe pastaj e lidhte prapë në djep, dhe menjëherë Shabanin e vogël e zinte gjumi.

Si mbaronte punët ndër ne, teze Aisheja kthehej përsëri, duke nxituar në shtëpinë e saj, ku kish lënë Merushen vetëm.

Ngandonjëherë ne fëmija zhdukeshim rrugëve dhe e linim shtëpinë vetëm filli, me nënën në shtrat dhe me Shabanin në djep.

Zinte Shabani i vogël të qante dhe qante akoma më shumë kur hapte sytë dhe shikonte se nuk kish asnjëri rrotull tij. Ahere nëna zinte të thërriste:

— Sulo, more Salë, ç'u bëre, more Mentor!... — Dhe pastaj mëshonte, — more djaj, ku jini, more... shejtanër! — Dhe si durohej, me fuqitë e saj të fundit, duke u mbajtur anës dhogave të shtratit, ngrihej dale nga dale dhe vente gjer te Shabani i vogël. E shikonte nga larg me mall e me dhemshuri, e megjithë sëmundjen e rëndë, zinte e i këndonte me zërin e saj të dobët e të ngjirur:

Fli, o bir i nënës fli,
Se je edhe axhami;
Fli, o bir i nënës fli,
More gruri kutruli;
Si asllan të kesh fuqi!
Fli, o bir i nënës fli,
Je i vogël e gjë s'di...
Pa ça ka padrejtësi.
Në jallanen njerëzi...
Ti s'di ç'është varfëri,
Fli, o bir i nënës fli,
Je i vogël e gjë s'di!...

Kënga e saj e ëmbël e qetësonte menjëherë Shabanin e vogël dhe e vinte në gjumë. Dhe flinte ay tani si ndonjë shqerrë. Kurse nëna e vështronte që nga larg

se si mërte frymë duke iu ngritur e ulur krahërori; donte ta pushtonte e ta puthte, ta puthte pa pushim, por s'guxonte nga sëmundja të bënte dhe një çap më tutje për nga djepi.

Sa rrinte kështu, si përmendore, e mbështetur pas murit, pa lëvizur as dorën, as kokën, duke vështruar të birin e saj të mbështjellë në djep, me shpërgënj të grisur por i ngrohtë e i skuqur në fytyrë si lulukuqe, as unë nuk e di! Por, kur ktheheshim ne, e gjenim kështu në këmbë, të gjatë e të hollë, me fytyrë të zbetë e të hequr si të ndonjë shënjtoreje të munduar shumë. Ajo na e bënte me gishte të rrinim urtë, që të mos zgjonim Shabanin. Dhe ne të tre strukeshim mënjanë, hem të trëmbur, hem të lumtur që kishim parë nënën tonë të dashur më këmbë!

Ajo tërhiqej menjëherë në vatrën e zjarrit, duke u mbajtur pas murit dhe duke u kollitur me kollën e saj të thatë.

Nënë, nënë! Për ne këta qenë çastet më të lumtur të jetës sonë, që nuk u kthyen kurrë më! Nënë e dashur, që s't'u gëzuan dot më tepër... Nënë, nënë! Sa fjalë e ëmbël është emëri yt! Dhe tani që e përmënd, pas kaqë vjet, lotë më rrjedhin nga sytë, nga dashuria për ty, o nënë e shtrënjtë! Pse emëri yt është si rreze dielli, i ngrohtë dhe përkëdhelës!

Një ditë Shabani i vogël nuk mbylli sy. Goja i kish lëshuar shkumbë nga të qarët. Tërë ditën e ditës s'kish vënë gjë në gojë. Qumështin, që ja jepnin me shishen e qelqtë, s'e pëlqente, dhe, kur i afroheshim, lebetitej. Gra, plot gra ishin mbledhur në kasollen tonë. Të gjitha ecnin me ngadalë sikur do të zgjonin ndonjë nga gjumi; hynin e dilnin me fytyra të brengosura dhe flisnin pakë e me zë të ulët. Dhe si kurrë ndonjëherë dera e vatrës së zjarrit ishte hapur. Ne fëmija zgjatnim kokën përbrënda; të ndrojtur e me frikë si gjithnjë, por ahëre ngrihej nga këndi teze Aisheja dhe na nxirrte jashtë. Që nga oborri bënim të shikonim brënda nga dritarja. Ajo që e ulët e pa perde dhe, po

të ngriheshe mbi majën e gishtrinjve të këmbës, mund të shikoje fare mirë brënda, por ne ishim të shkurtër dhe nuk arrinim dot.

Atë ditë teze Aisheja ndënji tërë ditën ndër ne. Si na përzinte përjashta, ajo hynte në të ndarën ku qante Shabani i vogël dhe fillonte ta tundte duke i thënë:

— Shaban i tezes, ç'ju gjeti të keqen tezza! — Dhe qante dhe ajo me dënësë.

Më në fund e kuptuam dhe ne që nëna ishte shumë keq dhe që të tre ja plasëm të qarit.

Nga kuja jonë nëna kish hapur sytë dhe goja, që gjer ahëre i ish prerë, i erdhi përsëri e kish filluar të fliste — për shtëpinë, për fëmijët, kish kërkuar babanë dhe më në fund, e prekur nga klithmat tona, kish kërkuar të na shihte edhe një herë e u kish thënë me grahmë në buzë grave:

— Amani, moj shoqeni... sillmini t'i shoh edhe një herë fëmijët... Shabanin e vogël të nënës!...

Gratë, të mallëngjyera nga fjalët e saj, na futën brënda. Ne qanim dhe me zor na mbanin që të mos i afroheshim. Teze Aisheja mbante Shabanin e vogël në duar. Foshnja e njohu nënën dhe përpicej me këmbë e me duar te shpëtonte e të hidhej në krahët e saj. Nëna vetëm sa e shikonte me sytë të hapur si kamare.

E gjora nënë, sa qe ndryshuar! Buza e poshtme i qe bërë mavi, sytë i qenë venitur, fytyrën e kish të verdhë, si dylli. Oh, kurrë nuk do t'i harroj atë fytyrë e ato çaste! Të gjithë qanim të ngashëryer!

Një nga plakat i tha teze Aishesë:

— Aishe, jepja, moj, jepja një çikë djalën në duar, se sëmundja nuk u bë qën e ta kafshojë! Jepja e t'i dalë shpirti gruas së mjerë!

Nëna, me ta prekur Shabanin me dorë, e lëshoi kokën mbi jastëk. Pastaj i duall jargë nga goja, duart i ranë të tendosura anës së shtratit dhe kështu mbaroi.

Gratë, të lebetitura ja rrëmbyen foshnjën nga duart. Ne na përzunë në të ndarën tjetër dhe dy ditë e dy netë nuk na pushonin dot së çari.

TEZE AISHEJA

Pas vdekjes së nënës sonë ndër ne erdhi teze Aisheja bashkë me Merushen, një vajzë e dobët dhe e hollë si shkarpë. Ajo ishte tre katër vjeç, por kishte hedhur boj dhe tregonte më e madhe. Teze Aisheja kishte mbetur e ve shumë e re. I shoqi, xha Dalipi, qe vrarë në lëvizjen e Fierit, dhe që ahëre mbante rroba të zeza. Teze Aisheja ishte më e vogël nga babai dhe ngjiste shumë me 'të. Ishte e gjatë dhe me fytyrë të hollë e me tipare të hequra. Ajo ishte thatime dhe e dobët si nëna, por shumë e lezeçme dhe punës i thoshte ku më je. Me ardhjen e saj ndër ne, kasollja sikur u ndryshua. Ajo i leu të dy të ndarat me gëlqere, vetë, si burrë. Leu dhe dyshemetë me baltë. Të gjitha rrobat dhe leckat i shkoi dy herë në alisivë.

Ne fëmija vazhdonim të flinim ne soba e vogël, kurse teze Aisheja flinte në konakun tjetër, bashkë me Merushen dhe Shabanin e vogël. Dritaret i linte ditë dhe natë hapur.

Babai s'kishte zanat të caktuar — priste dru, ndreqte kade, bënte mure dhe, kur s'gjente punë në qytet, dilte fshatrave rrotull. Kohët e fundit kish vajtur në Bregas dhe ja vinte, ja jo, një herë në 'dy javë, sa për t'u ndrruar dhe për t'i lënë ndonjë para teze Aishesë. Kur e kalonte natën në shtëpi, ay flinte bashkë me ne në sobën e vogël, si më parë.

Jeta sikur na u ndryshua edhe neve. Vërtet që e kërkonim nënën dhe shpesh herë qanim fshehurazi, por